

УДК 94:305(437)

О. П. Ворон

ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ЧЕХОСЛОВАЦЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ ПЕРІОДУ ПЕРШОЇ РЕСПУБЛІКИ

У статті висвітлено сутність проблеми гендерної рівності у Чехословаччині періоду першої республіки та особливості її вирішення. Визначено відмінності у поглядах різних верств чехословацького соціуму щодо доцільності встановлення рівності обох статей у суспільно-політичному житті І ЧСР. Також розкрито механізми реалізації в країні інституціонального оформлення гендерного рівноправ'я та утвердження його на практиці.

Ключові слова: гендерна рівність, емансипаційний рух жінок, емансипація, жіночі організації, гендерне питання.

На межі XIX–XX століть становище жінки у суспільстві почало динамічно змінюватись, зокрема, з кінця XIX ст. у країнах Європи та Північної Америки розпочалась значна активізація жінок у напрямку утвердження гендерної рівності. Не становила виняток і перша Чехословацька республіка, суспільно-політичне життя якої формувалось на засадах лібералізму. Однак як консервативні, так і ліберальні сили ЧСР відмовлялись забезпечити політичні права жінок, аби не порушувати так званої “природної” структури суспільства. Тому ініціатива у вирішенні цієї проблеми була прерогативою власне жінок, які докладали значних зусиль для реалізації в країні інституціонального оформлення своїх прав. Відтак завданням даної статті є з'ясування сутності гендерного питання у чехословацькому соціумі та розкриття особливостей його вирішення.

Історіографія дослідження є доволі фрагментарною і представлена передусім працями чеських істориків [1; 2; 3], об'єктом дослідження яких є еволюція становища жінки та її роль у суспільно-політичному житті Чехословаччини. Означена проблема висвітлена також в працях фахівців у галузі філософії та соціології, приміром, П. Горської та І. Пешкової [4]. Важливим монотематичним дослідженням є робота Я. Бурешової “Трансформації суспільного становища чеських жінок у першій половині XX ст.” [5], у якій акцент зроблено на суспільно-політичній діяльності жінок, реалізованій передусім за посередництва різного роду організацій. Окремі аспекти проблеми висвітлені у наукових студіях Г. Гашковцової [6], Т. Єлінека [7], Й. Коржалка [8], Б. Соукупової [9], Й. Шіклової [10], В. Віхтової [11], П. Вошаглікової [12] та Л. Віттліхової [13]. Здебільшого автори зосереджують увагу на таких аспектах, як причини статевої нерівності, громадській діяльності жінок, їх участі в політичному житті ЧСР.

Досліджуючи проблему гендерної рівності, варто зазначити, що другорядне становище жінки у сім'ї та суспільстві було зафіксовано у правових нормах, а відповідно було законним. Так, чоловік представляв інтереси всіх членів сім'ї у судді. Рівноправність була відсутня і у сімейно-шлюбних відносинах, передусім у питаннях, пов'язаних із розлученням та подружньою зрадою. За чоловіком залишалось право визнавати чи не визнавати своє батьківство щодо позашлюбних дітей. Були й випадки жорстокого поводження чоловіків у сім'ї. Тому є логічним, що жінки з часом розпочали роботу щодо демократизації та лібералізації суспільно-політичного життя.

Перші прояви емансипаційних ліберальних демократичних прагнень жінок у чехословацькому соціумі сягають середини XIX ст. Чеський емансипаційний рух жінок, що розпочався у 1860-х рр., мав гуманістичні й демократичні риси і виражався у прагненні певної економічної самостійності та, головним чином, можливості отримання належної освіти. Наступним кроком було досягнення доступу, а згодом і впливу жінок на суспільно-політичне життя країни. А кінцевою метою – отримання політичних прав, у вигляді проведення всезагального виборчого права. При цьому, доцільно зауважити, що войовничі феміністки у чеському та словацькому середовищі практично не зустрічались [3, с.236].

Першими, хто почав консолідувати чеських жінок задля утвердження вищого статусу жінки у суспільстві, були К. Амерлінг, Б. Райска та Й. Фрічова, які відстоювали право жінки на отримання належної освіти. У 1848 р. було створено перші жіночі організації патріотичного та освітнього спрямування, приміром “Спілка слов'янок”, котрі протегували створення навчальних закладів, читалень і бібліотек для жінок. Проте, у своїй переважній більшості, такі об'єднання були недовговічними.

Емансипаційні тенденції значно посилювалися на початку XX ст. – у час, коли жінки почали заявляти про свої політичні права і активно виступати за проголошення всезагального виборчого права. Так, у 1901 р. був створений “Жіночий чеський клуб”, який став осередком прогресивних емансипованих прагнень жінок. У 1905 р. Комітет виборчого права жінок розпочав агіткампанію, спрямовану на внесення кандидатур жінок до виборчих списків політичних партій, які симпатизували емансипаційному руху жінок. У 1919 р. функціонував “Чехословацький захист інтересів жінок”, створений за ініціативи Ф. Пламінкової.

З метою активізації жінок у суспільно-політичних процесах велася просвітницька робота, зокрема, 1911 р. З. Вієдерманновою-Мотічковою був заснований політичний щотижневик “Право жінки”. У 1909 р. вийшла брошура О. Странскої “Жіноче питання з прогресивного погляду”, та праця Й. Махара “Чеська жінка”, а 1914 р. – книга В. Кучерової “До історії жіночого руху в Чехії”.

Вперше результативність участі жінок у суспільно-політичній сфері проявилась 1912 р., коли 13 червня на основі пасивного виборчого права до Земського сейму в Чехії була обрана Б. Вікова-Кунечіцка. У місцевих виборах 15 червня 1919 року вперше у чеській історії обирали й жінки. Члени Організації прогресивних моравських жінок брали участь у передвиборчих перегонах в рамках своїх політичних партій.

Емансипаційний рух жінок у цей період розвивався у контексті національного руху, котрий патріотично налаштовані жінки активно підтримували і задля досягнення загальночеських інтересів "ставали на сторону чоловіків" [5, с.129].

Наступний етап вирішення гендерного питання був пов'язаний із проголошенням 1920 р. Конституції ЧСР, що гарантувала всезагальне виборче право, котре мало забезпечити жінкам рівність як де-юре, так і де-факто. У той час поширеною навіть була думка, що суспільна активність жінок уже й не є потребою, оскільки мети було досягнуто. Однак дуже скоро реалії засвідчили, що, навпаки, роботу у цьому напрямку потрібно продовжувати, оскільки декларативне визнання прав жінки потребувало утвердження їх на практиці. Недостатнім виявилось і членство окремих жінок у політичних партіях та органах державної влади.

Тому логічно, що наступна генерація жінок почала енергійно виступати за зрівняння своїх прав у суспільно-політичному житті країни. Задля якомога швидшої реалізації визначеної мети вони почали активно пропагувати, передусім серед самих жінок, ідею необхідності демократизації суспільства, кінцевою метою якої була б не ізолюваність діяльності жінок, а їх активна участь у житті Чехословацької держави. Так, у статті Н. Павлової-Ружічкової, вміщеній у "Нашій добі" від 1925 р., зазначалось: "Дійсно жінки повинні мати право на освіту та працю. Однак наразі не йдеться про те, що права жінки скрізь мають бути такі ж, як у чоловіків, наприклад, у парламенті чи деяких професіях. Право повинно полягати у тому, щоб жінка, яка дійсно внутрішньо відчуває себе схильною до певного виду діяльності політичної чи іншої, без перешкод могла б присвятити себе їй [14, с.24]". Варто зазначити, що дана дискусія стосувалася передусім можливості самореалізації жінок-юристів у професійній сфері.

Досягнення фактичної рівноправності жінок у суспільстві реалізовувалось, значимою мірою, за рахунок їх участі в ліберальних організаціях, діяльність котрих була спрямована на утвердження рівних можливостей для самореалізації обох статей. Особливу роль відігравала створена 8 травня 1923 р. Жіноча народна рада (ЖНР), яка асоціювала фактично усі чехословацькі жіночі організації, що прагнули демократизації суспільства незалежно від політичних уподобань чи національної приналежності їхніх членів.

Ефективність діяльності ЖНР була обумовлена її активною співпрацею з установами та особами, які мали вплив на формування фактично нового статусу жінки у суспільстві. Особливо виразними у цьому контексті були зв'язки із законодавчими органами та інституціями державної виконавчої влади, з приватними роботодавцями і галузевими організаціями. Співпраця, у першу чергу, полягала в поданні референції тих законів, що стосувались жінки. Так, ЖНР на своєму зібранні 30 березня 1924 року констатувала: "... діючі закони, базовані на параграфі 106 Конституції ЧСР, що визнавали жінок рівноправними з чоловіками, не відповідають дійсності, і мають виключно декларативний характер [5, с.69]". У свою чергу, Ф. Пламінкова у 1925 році, звертаючись до президента Т. Масарика, зауважила: "...не зважаючи на те, що чехословацька Конституція щодо жінки є найпрогресивнішою, усе ж змушує останню долати багато перепон на шляху реалізації своїх прав, а тому ЖНР закликає усіх жінок до ініціативності у цьому напрямі [16, с.110]".

Варто згадати і той факт, що багато жінок мали великі труднощі із працевлаштуванням у держустановах, через що ініціювали низку акцій-протестів. Зокрема, у Кралоградех відбулась акція, спрямована "проти несправедливості, проти силового і реакційного трактування законів республіки, проти намагання окремих політичних сил унеможливити доступ жінки до держустанов як рівноправних працівників [5, с.61]".

Жіноча народна рада також звертала увагу на те, що Кримінальний кодекс містить виразні недоліки в окремих положеннях щодо захисту жінки. Тому 1926 р. відправила президії Депутатської палати свій "Пам'ятний лист", котрий містив вимоги дотримання гендерної рівності у суспільному та приватному житті. Водночас до документа було додано референції Цивільного та Кримінального кодексів, передусім тих частин, котрі стосувались жінок.

Над переглядом Цивільного кодексу у другій половині 20-х рр. ХХ ст. працювали окремі відділи Жіночої народної ради – "Жінка в законах", "Становище жінок у шлюбі", "Особиста жіноча свобода". Юридичний відділ, що становив окрему структурну одиницю у ЖНР, провів аналіз тієї частини Цивільного кодексу, що стосувався сімейного права. Для виправлення нерівних умов страхування жінок, прописаних у законі "Про соціальне страхування" від 1 січня 1925 р., ЖНР підготувала та подала у квітні 1927 р. петицію до відповідних органів влади. Результатом таких дій стало вирішення питання надання кваліфікованої освіти помічницям по домашньому господарству та дотримання рівності прав жінок у колективних договорах. Слід зазначити, що проекти на виправлення окремих положень Цивільного кодексу вносились упродовж всього періоду існування першої Чехословацької республіки.

Разом із тим, важливою складовою діяльності чехословацьких жінок було налагодження зв'язків із окремими політичними партіями. Реалізовувалось це, головним чином, через створений 1936 р. Комітет захисту прав жінок, котрий пропагував у чехословацькому суспільстві доцільність участі жінки у суспільно-політичній сфері та у вирішенні державних справ. Власне задля реалізації цієї мети на початку жовтня 1925 р. керівництво Земської організації прогресивних жінок Моравії надіслало комітетам політичних партій звернення-прохання внести до своїх виборчих списків (до Депутатської палати та Сенату) кандидатури жінок. Проте бажаних результатів це не дало. Депутатами були обрані лише А. Хлебоунова від аграрної партії, Б. Карпінкова від соціал-демократичної, Л. Пехманнова-Клосова та Ф. Земінова від народно-соціалістичної партії. До Сенату увійшли Б. Ецкстеїнова-Гнілічкова від соціал-демократів та дві народні соціалістки – Ф. Пламінкова та Р. Рейхстадтерова [7, с.324]. З наведеного випливає (до речі, це простежується упродовж всього міжвоєнного періоду), що найприхильніше до активізації діяльності жінок у суспільно-політичному житті ставилась Чехословацька народно-соціалістична партія.

Усе це, в черговий раз, засвідчило потребу у посиленні пропагандистської роботи у суспільстві щодо встановлення гендерної рівності. Власне задля реалізації цієї мети 26 червня 1938 р. (у день святкування

двадцятій річниці заснування Чехословацької республіки) відбулась низка заходів на тему “Чехословацька республіка – жінці”, на яких було дано оцінку тим статтям Конституції ЧСР, що стосувались гендерного питання. Зокрема було зазначено, що “гарантована Конституцією рівноправність жінок, яка послідовно реалізується, і відображена у багатьох законах, указах та постановках не відповідає дійсності. Свідченням цього є, наприклад, той факт, що під час працевлаштування у державні установи перевага все ж надається спеціалістам чоловікам, а не жінкам [5, с.232]”. А, отже, діючий Цивільний кодекс, по суті, був побудований на підлеглості жінки.

Такому стану речей сприяли доволі поширені у чехословацькому суспільстві консервативні погляди щодо місця та ролі жінки у суспільно-політичних процесах країни. Зокрема, Союз католицьких жінок розгорнув масштабну агіткампанію серед інтелігенції за те, щоб “... жінка-мати, яка працює у державній чи земській службі поряд із своїм чоловіком – годувальником сім’ї, повернулась до ведення домашнього господарства і повністю присвятила себе дітям. Жінка повинна повернутись туди, де була найвищим Творцем творення – до виховання нації [5, с.247]”. Трохи згодом Союз відіслав урядові петицію з вимогою звільнити усіх заміжніх жінок з державних та земських служб, що, зрозуміло, викликало серед частини жінок обурення.

Однак подальша зміна категоричних консервативних поглядів щодо жінки і отримання нею виборчого права сприяли активізації жінок у 20-х рр. ХХ ст., доказом чого була їхня представленість у політичних партіях та органах законодавчої влади. Так, членами Народної партії у 1919 р. стали Б. Печінкова-Длоуга, А. Чермакова, А. Розсіпалова, М. Скаліцка, А. Шмагова. У 1920 р. до Національних зборів була обрана А. Розсіпалова.

Проте під час виборчої кампанії 1925 р. значення жінки-виборця було усе ж другорядним. Це, зокрема, простежується із заяви Моравського жіночого католицького союзу, в якій йшлося про передання жінками свого права голосу в “руки досвідчених, розумних і дійсно християнських чоловіків [1, с.398]”. Така позиція пояснювалась тим, що вони мають достатньо роботи по догляду за дітьми та веденню домашнього господарства.

У прагненні реалізації гендерної рівності чехословацькі жінки мали підтримку окремих впливових політиків та державних діячів. Зокрема, масштабній та різноаспектній діяльності жінок сприяла підтримка їхньої активності президентом Т. Масариком, який наголошував, що: “Жінка є повністю рівноправною чоловікові, розділяють їх лише фізіологічні особливості, а тому їхня співпраця має реалізовуватись виключно на принципах рівнозначності [15, с.178]”.

Т. Масарик протегував діяльність Комітету виборчого права жінок, підтримував їх політичну освіченість і, власне, активну участь у суспільно-політичному житті країни. Свідченням його підтримки було також створення Прогресивної політичної партії, програмним гаслом якої стало – “Жінка буде нарівні поставлена з чоловіком – культурно, юридично та політично”. Члени Прогресивної партії здебільшого виступали організаторами просвітницьких лекцій у сільській місцевості, метою яких було сприяння розвитку громадянської небайдужості серед жінок. З. Вієдерманнова-Мотічкова уже в 1910 р. назвала Т. Масарика “духовним” керівником емансипованого жіноцтва.

Про визначну роль жінок у суспільно-політичних процесах зауважував і Міністр закордонних справ Е. Бенеш, який у своєму виступі 1934 р. в Сенаті зазначив: “Саме тепер виборче право жінок та їхня суспільно-політична діяльність відіграє велику роль. На користь держави та демократії їх участь у міжнародних конгресах є необхідною [1, с.90]”. Відтак, стає очевидним те, що ліберальні жіночі організації у міжвоєнний період уже становили вагомий вплив у чехословацькому суспільстві.

Та попри значимі успіхи емансипаційного руху в ЧСР, у дійсності, як в громадській, так і політичній діяльності жінки все ж витіснялись. Зокрема, на декларативність, гарантованого чехословацьким законодавством рівноправ’я звертала увагу Ф. Памінкова, яка у своїй “Пам’ятній книзі” зазначала: “Т. Масарик написав, що демократія є. Але бюрократія принесла до республіки свою довоєнну нежиттєздатність, навіть негативне ставлення до жінки [16, с.112]”. Підтвердженням цього є, приміром, вибори 1929 р., результатом яких було отримання жінками лише 14 мандатів із 450, тобто неповних 3%. При цьому в Моравії кандидатури жінок у виборчих списках взагалі були відсутні [5, с.88].

Доцільно також зауважити, що поряд із позитивною оцінкою емансипаційних прагнень жінок, преса років першої ЧСР фіксує прояви виразного незадоволення та навіть спротив окремих соціальних груп таким тенденціям у чехословацькому суспільстві. Приміром, не розділяли прагнень жінок утвердити гендерну рівність прокатолицької консервативної кола, для яких масштабна суспільно-політична діяльність жінок була ірраціональною та неприйнятною.

Емансипаційні, ліберальні демократичні тенденції мали місце і серед жінок, що проживали у сільській місцевості. Деякі з них були задіяні у жіночих організаціях, окремі були членами політичних партій, зокрема аграрної (А. Хлебоунова та Л. Затлоукалова-Цоуфалова). При аграрній партії досить активно функціонував Чехословацький відділ інтересів сільських жінок. На 1 липня 1932 р. у Чехії діяло 50 відділів, а в Моравії – 26. Щодо Словаччини, то станом на 1932 р. був створений лише перший такий відділ [17, с.645].

Однак у цілому жінки в чехословацьких селах практично повністю виключали не лише доцільність власної участі у суспільно-політичному житті країни, а й зацікавленість цією проблемою. Доказом цього є свідчення довіреної особи ЗО ПЖМ у Бистржіце-під-Гостінем про домінування серед жінок байдужості та навіть відрази до виборів, зазначаючи, що: “... жінки у селі не раді бачити постійні зібрання чоловіків, суперечки та трату грошей, що асоціюються у жінок з громадським життям. А тому противляться йому і не виявляють великої зацікавленості виборами [12, с.294]”.

Для запобігання таким тенденціям самими ж жінками ініціювались та організовувались різноманітні заходи, найчастіше лекційні зібрання, у рамках Акції розвитку громадянської та політичної свідомості жінок. Видавались журнали та газети, зокрема, з 1919 р. у Чехословацькій республіці виходив журнал "Оповіднення", що висвітлював становище жінок у чехословацькому соціумі. У газеті республіканської партії "Село" була створена окрема рубрика "Жіночий огляд", де висвітлювалась реакція жінок на події, що мали місце у суспільно-політичному житті країни, розглядались питання способу та ступеня вирішення суспільних проблем. Та все ж, бажаного результату такі заходи не дали.

Поширення емансипаційних тенденцій у чехословацькому суспільстві у період між двома світовими війнами відповідало масштабній активності жінок у багатьох країнах світу, що, у свою чергу, сприяло співпраці чехословацьких жінок з міжнародними жіночими організаціями. Так, ЖНР співпрацювала з Міжнародною жіночою радою, членом якої стала 1926 р. Міжнародним альянсом з виборчих прав жінок і рівності громадянських прав, мала членство у Малій жіночій конвенції, Міжнародній Раді відкритих дверей. Власне у такий спосіб жінки Чехословаччини виражали своє ставлення до важливих міжнародних подій.

Отже, у чехословацькому суспільстві періоду першої республіки мав місце феномен яскравого вияву ліберальних демократичних прагнень жінок, котрі докладали значних зусиль для реалізації в країні інституціонального оформлення своїх прав, гарантованих Конституцією. Основний вектор їхньої діяльності був спрямований на усунення будь-яких проявів дискримінації у соціально-економічному та суспільно-політичному житті за ознакою статі та забезпечення жінок рівними можливостями для самореалізації.

Джерела та література

1. Burešová J. Společensko-politická aktivita a veřejná činnost žen za první Československé republiky (1918–1938) / J. Burešová // Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě / J. Burešová. – Praha, 1999. – Díl. II. – S. 393–400.
2. Horská P. Žena v Praze na přelomu 19. a 20. století // Documenta Pragensia XIII. Žena v dějinách Prahy. – Praha, 1996. – S. 195–202.
3. Lenderová M. K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století / M. Lenderová. – Praha, 1999. – 302 s.
4. Horská P. Rozhovor mezi filozofkou a historičkou o ženské otázce v Čechách / P. Horská, J. Pešková // Filozofický časopis. – 1992. – № 5. – S. 757–756.
5. Burešová J. Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století / J. Burešová. – Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. – 506 s.
6. Haškovcová H. Emancipovaná česká žena – mýtus či skutečnost? / H. Haškovcová // Documenta Pragensia XIII. Žena v dějinách Prahy / H. Haškovcová. – Praha, 1996. – S. 27–30.
7. Jelínek T. Ženy v radě hlavního města Prahy v letech 1918–1938 / T. Jelínek // Documenta Pragensia XIII. Žena v dějinách Prahy / T. Jelínek. – Praha, 1996. – S. 321–326.
8. Kořalka J. Zvolení ženy do českého zemského sněmu roku 1912 / J. Kořalka // Documenta Pragensia XIII. Žena v dějinách Prahy / J. Kořalka. – Praha, 1996. – S. 307–320.
9. Soukupová B. Ženská otázka a české dělnictvo (Praha 1867–1881) / B. Soukupová // Documenta Pragensia XIII. Žena v dějinách Prahy / B. Soukupová. – Praha, 1996. – S. 253–262.
10. Šiklová J. O feminismu, women a gender studích u nás a na Západě / J. Šiklová // Documenta Pragensia XIII. Žena v dějinách Prahy / J. Šiklová. – Praha, 1996. – S. 21–26.
11. Vichtová V. Ženy v politice agrární strany v letech 1918–1929 / V. Vichtová. – Opava: Sleská univerzita v Opavě filosoficko-přírodovědecká fakulta, 2000. – 63 s.
12. Vošahlíková P. Česká žena v politice a veřejné činnosti na přelomu 19. – 20. Století / P. Vošahlíková // Documenta Pragensia XIII / P. Vošahlíková. – Praha, 1996. – S. 291–300.
13. Wittlichová L. Materiály k ženské otázce ve sbírkách Archivu Národního muzea / L. Wittlichová // Documenta Pragensia XIII. Žena v dějinách Prahy / L. Wittlichová. – Praha, 1996. – S. 355–370.
14. Pavlová-Ružičková E. Žena a hnutí sociální / E. Pavlová-Ružičková // Naše doba. – 1925. – № 8. – S. 21–29.
15. Masaryk T. Demokraticismus v politice / T. Masaryk. – Praha, 1990. – 401 s.
16. Burešová J. Postavení žen ve společnosti v první polovině dvacátého století a postoj T. G. Masaryka k dané realitě / J. Burešová // Evropanství a T. G. Masaryk / J. Burešová. – Hodonín, 1999. – S. 108–117.
17. Dostál V. Agrární strana. Její rozmach a zánik / V. Dostál. – Brno, 1998. – 408 s.

Voron O. P. The Problem of Gender Equality in Czechoslovakian Society in the Period of the First Republic.

The point of the problem of gender equality in Czechoslovakia in the first period of Republic and peculiarities of its resolving is disclosed in this article. There is defined the differences in views of different sections of Czechoslovakia society as to expediency of ascertainment of the equality of both sexes in social and political life in the first period of Czechoslovakian Republic. Also there is disclosed the machineries of realization of institutional issuance of gender equal rights and consolidation it in practice in the country.

Keywords: gender equality, emancipational movement of women, emancipation, women's organizations, gender question.

Ворон Е. П. Проблема гендерного равенства в чехословацком обществе периода первой республики.

В статье раскрыто сущность проблемы гендерного равенства в Чехословакии периода первой республики и особенности ее решения. Определены отличия во взглядах различных слоев чехословацкого социума относительно целесообразности установления равенства обоих полов в общественно-политической жизни I ЧСР. Также раскрыты механизмы реализации в стране институционального оформления гендерного равенства и утверждение его на практике.

Ключевые слова: гендерное равенство, эмансипационное движение женщин, эмансипация, женские организации, гендерный вопрос.